

УДК: 327(477)

Ігор ТОДОРОВ,
доктор історичних наук,
професор кафедри країнознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Анна ТОДОРОВА,
студентка університету Отто фон Геріке
(м. Магдебург, Німеччина)

ВІЙНА НА УКРАЇНСЬКОМУ СХОДІ: ГЕОПОЛІТИЧНІ ВИТОКИ

У статті розглянуто підґрунтя та початок українсько-російського конфлікту на сході України в 2014 р. Визначені принципи цього протистояння, доведено провідну роль Росії як організатора та основного виконавця війни проти України. Вказано на недостатню роль Заходу в протистоянні російській агресії.

Ключові слова: *геополітичне підґрунтя, Схід України, Донеччина, російська агресія, українсько-російська війна, «Донецька народна республіка».*

Подальша ескалація конфлікту, а фактично війна на Сході України, зобов'язує дослідників з'ясувати витоки цієї ситуації, зокрема її геополітичне підґрунтя. Саме цій меті присвячена наша наукова розвідка. Досягнення цієї мети передбачає реалізацію таких завдань, як визначення умов для розв'язання конфлікту, доведення провідної ролі Росії як організатора та основного виконавця війни проти України. Реалізація цих завдань спиралася на медійні повідомлення та власні спостереження.

У грудні 2013 р. здавалося, що ідея розколу не є популярною, на відміну від 2004 року. Загалом переважала позиція очікування, бо незадоволення чинною владою було дуже глибоким, хоча й достатньо прихованим у публічному дискурсі. Тому превалювало відчуття очікування на тлі абсолютного спокою в Донецьку [1].

У містах Донеччини з кінця листопада 2013 р. відбувалися свої «євромайдани». Зокрема в Донецьку щодня увечері збиралося 50-60 учасників, а по неділях – до 300. Мітинги носили мирний характер, міліція ставилася доброзичливо, проте в цілому серед мешканців Донеччини переважало негативне ставлення до київського Майдану.

Громадська організація «Донецький інститут соціальних досліджень і політичного аналізу» (керівник В.Кіпень) у березні 2014 р. провела опитування громадської думки населення міста Донецька. Опитування відбулося за вибіркою, репрезентативною для всього дорослого постійного населення Донецька. Донецьк тоді демонстрував високий рівень інтересу до політичних подій, що відбуваються в країні і в місті. Три чверті опитаних (77%) визначили свій інтерес до цих подій як стабільний і високий. Основним джерелом інформації щодо політичних подій для 44% опитаних був інтернет, для 40% донеччан – телебачення. Думка безпосереднього оточення була визначальною для 10% опитаних, а преси – тільки для 5%. Українським медіа у висвітленні подій схильні довіряти 34% донеччан, російським - 24%. Такий розподіл довіри до джерел повною мірою відображає нестійкий характер громадської думки, що формувався в умовах інформаційної війни.

Половина жителів Донецька висловилися за збереження унітарності України, що не передбачає переходу до федеративного устрою. При цьому 31% прихильників унітарного устрою вважали, що регіонам слід надати більш широкі економічні та податкові повноваження. Тих, хто бачив майбутнє Донецького регіону у складі України, але з повноваженнями, розширеними до статусу суб'єкта федерації, було 16%, сумарно прихильників єдності України – 66%. Прихильників входження Донецької області до складу РФ з тими, хто висловився за фактичне входження України до складу союзу, аналогічного СРСР, – 27%. Ще 5% бачили область як окреме державне утворення.

З мовною проблемою, часто обговорюваною в медіах (обмеження прав російськомовних жителів східних регіонів, у тому числі і Донбасу), стикалися на практиці тільки 21% опитаних до-

неччан, причому 6% з них – за межами області, під час поїздок в інші регіони України. Тоді як 77% ніколи серйозно не стикалися з цією проблемою.

Донеччани в масі своїй відчували себе незахищеними. Події, що сталися в березні в місті, залишили очевидний відбиток: 31% опитаних заявили, що життя в місті стало «неспокійним», ще 20% оцінили його як «небезпечне», а 34% вважали, що життя в цілому стало важчим і більш депресивним. У цій ситуації в донеччан практично не було на кого покластися: рівень довіри до силових структур дуже впав. Лідерами недовіри у донеччан є суди і прокуратура: їм довіряло не більше 10%. Трохи більше довіри у СБУ та міліції. Найбільшу довіру викликала армія, однак при цьому частка тих, хто їй не довіряє, в цілому не менша, ніж у СБУ.

Була відсутня єдність у сприйнятті проросійських мітингів і мітингів на підтримку єдності України. Хоча в цілому розподіл відповідей свідчить про більшу схильність громадської думки до підтримки учасників мітингів за єдину Україну, тим не менше не варто говорити про однозначне переважання прихильників тієї чи іншої точки зору.

Водночас теза про переважну орієнтацію донеччан на Росію не підтверджувалася розподілом відповідей на запитання про самоідентифікацію. Чіткі патріотичні почуття загалом були властиві більш ніж третині донеччан. Близькою до них є велика група (21%) містян, що ідентифікували себе як «російськомовні мешканці України». Сумарно це становило 58% донеччан. На Росію орієнтувалася третина опитаних [2].

Політична доля Донеччини на початку березня 2014 р. була невизначеною. З боку місцевої влади та правоохоронних органів не спостерігалось чітких, ефективних і продуманих дій, спрямованих на протистояння сепаратистським формуванням. Влада декларувала заклики до єдності України, але не робила жодних кроків у цьому напрямі.

У Донбасі завжди існували проросійські симпатії, передусім на емоційному рівні. Донедавна ці симпатії ніколи не переходили

у сферу політичного сепаратизму. Вони і отримували вихід в основному через голосування за Партію регіонів, яка на Донеччині вважалася проросійською, хоча програма «регіоналів», навпаки, базувалася на підтримці європейської інтеграції України. Також симпатія до «північного сусіда» завжди виражалася на Донеччині у вигляді підтримки відверто проросійської Комуністичної партії. Втім, обидві політичні сили діяли в українському правовому полі і не могли виступати проти територіальної цілісності держави. При цьому, як не дивно, партії на кшталт Російського блоку, які прямо виступали за тісний союз з Росією, ніколи не отримували на виборах великої кількості голосів.

Події на початку березня, коли на центральні вулиці Донецька стали виходити тисячі людей, які виступали за єдність з Росією, виглядали нелогічними і, здавалося, не мали під собою реального ґрунту. Раніше російські триколори інколи з'являлися на вулицях Донецька, але масовим це явище ніколи не було. І раптом все різко змінилося, з'явилася небачена досі масовість. Спочатку мітинги мали відчутний соціальний контекст, аж до гасел: все забрати в олігархів і роздати народові – на кшталт 1917 року. Цікаво, що спочатку на березневих мітингах у Донецьку не було вимог, що стосувалися повернення Януковича. Потім таке гасло з'явилося, але лунало недовго: з кінця березня до кінця квітня.

Прикметно, що люди, які захоплювали органи місцевої влади в містах Донеччини, на запитання, чого ж вони хочуть, повторювали одне і те ж: «Референдум, референдум!» Однак які питання на нього мають бути винесені, ніхто відповісти не міг.

Підривна робота, яка велася серед жителів регіону, була чітко спрямована на міфологізацію як російських реалій (високі зарплати і пенсії), так і традиційних для східної України «страхів» – бандерівців, фашистів... У лютому до них додалися ще й міфи про «Правий сектор», який нібито їде в Донбас, щоб помститися його жителям за діяння Януковича. Знову виплило мовне питання, хоча жителі Донецька в більшості усвідомлюють, що якщо якась мова тут і вимагає підтримки, так це українська. Російській мові тут ніколи нічого не загрозувало.

Видимий проросійський рух розпочався років сім тому. Тоді почала діяти така собі неофіційна організація «Донецька Республіка». Можна припустити, що з неї сформувалася сьогоднішня «ДНР», бо використовує таку саму символіку. Її активісти влаштували проросійські мітинги, на них приходили кілька десятків людей. Минулої осені вони спробували зірвати акцію на підтримку європейської інтеграції. Тоді проукраїнські мітингарі побили їх. Докорінно ситуація змінилася 1 березня, коли вперше захопили обласну адміністрацію. Народ назвав цю подію початком «Русской весны». Тоді зійшлося кілька тисяч осіб з російськими прапорами. Але то були не жителі Донбасу, людей привезли з Росії. Вони навіть на запитання про час називали його з 2-годинною різницею. Крім того, хтось спалив прапор футбольного клубу «Шахтар». Усі знають, що донеччани цього не зробили б. Незалежно від політичних поглядів у них до команди велика повага.

Багато питань викликала бездіяльність, а фактично зрадництво правоохоронних органів, які майже не чинили опору захопленням адміністративних будівель. З їхнього боку не було чітких, ефективних і продуманих дій. Значна частина вищих офіцерів обласного управління СБУ була завербована Росією. Ця структура в Донецькій області по суті працювала на іншу державу [3]. Були всі підстави стверджувати, що в Україні розпочалася ретельно спланована і заздалегідь підготовлена спецоперація, що базувалася на якісному врахуванні місцевих реалій. Цілком імовірно, що ці сценарії планувалося реалізувати після президентських виборів 2015 року в тому разі, якщо В.Янукович не набрав би потрібної кількості голосів. Проте лютневі події на Майдані прискорили спецоперацію.

Міста Донеччини фактично з квітня 2014 р. знаходилися в стані окупації. Державних прапорів навіть над незахопленими адміністративними будівлями не було. Всі виїзди з міст контролювалися блок-постами ДНР, на яких переважали російські триколори.

7 квітня радикально налаштовані сепаратисти, що діяли за московським сценарієм і координувалися російськими спецслужбами, проголосили в захопленому будинку Донецької обласної

державної адміністрації т.з. «Народну раду Донбасу», провели бутафорську «позачергову сесію», на якій прийняли незаконне і антиконституційне рішення про створення так званої «Донецької народної республіки» та її входження до складу Росії.

Донецька обласна рада просила мешканців Донеччини залишатися розсудливими і не піддаватися на провокації. Вона виступила за мирне і законне вирішення політичної кризи в Донбасі [4]. Донецька міська рада також зробила офіційну заяву про те, що не визнає так званої «Народної ради Донбасу», яка оголосила про створення «Донецької народної республіки» [5].

Діям проросійських сепаратистів було дано формальну оцінку з боку правоохоронних органів: вони кваліфікували їх як злочин проти основ національної безпеки України (за інформацією прокуратури Донецької області). Радикальні дії проросійських екстремістів засудила також наукова еліта Донбасу. В ефірі програми «Питання влади» на телеканалі «Донбас» було відзначено, що головною метою Росії, що підштовхує донецьких сепаратистів до радикалізму, є ліквідація української державності. Всі дії місцевих сепаратистів щодо оголошення незалежної «Донецької республіки», проведення референдуму та звернення до Російської Федерації про введення на територію Донецької області військ – нелегітимні і підпадають під відповідні статті Кримінального кодексу України.

В цілому, якщо не вважати триколори і купи сміття на площі перед Донецькою облдержадміністрацією, а також істеричні заклики проросійських активістів у соціальних мережах, Донецьк продовжував у квітні жити своїм звичайним життям: люди ходили на роботу і насолоджувалися весною [6].

Існували дві паралельні реальності. Наприкінці квітня ситуація кардинально змінилася. Ці реальності почали перетинатися. Багато чого зробила російська пропаганда. Із захопленої обласної телерадіокомпанії трансливалися російські канали. Вже тоді було зрозуміло, що президентські вибори в області не відбудуться. Хоча голова облдержадміністрації С.Тарута до останнього стверджував, що все нормально. На вулицях почали відкрито хо-

дити люди в камуфляжі, зі зброєю. Донеччани готові були сприймати будь-яку путінську брехню — стосовно «Правого сектора», бандерівців і Тягнибока, який нібито збирався депортувати всіх російськомовних громадян. 11 травня відбувся фейковий референдум про незалежність Донецької народної республіки, якому ніяк не змогли (або не захотіли) завадити конституційні органи державної влади та місцевого самоврядування. А деякі посадовці навіть таємно підтримували сепаратистів. Безсумнівно, що це був псевдореферендум. Адже з, правової точки зору в Україні зараз проведення місцевого референдуму взагалі неможливе через відсутність закону. Що ж до змісту питання, винесеного на «референдум», то воно суперечило Конституції України. Тобто, якщо навіть ставити всерйоз питання про відділення від України, то воно має вирішуватися винятково загальнонаціональним референдумом. Є один аспект – юридичний, за якого цей «референдум» не може за жодних умов вважатися легітимним. Як за змістом, так і за формою організації, за бюлетенями, позбавленими будь-якого захисту, за можливістю голосувати за себе і «за того хлопця або за багатьох хлопців». Тим не менш, досить багато людей прийшло на виборчі дільниці (десь до третини виборців). Певний інтерес можна пояснити низкою факторів. Це ностальгія за Радянським Союзом, за тією суспільною моделлю, яка там панувала. На цьому виховувалися покоління людей. І такі ідеї в Донеччині активно відтворювалися. Адже в «референдумі» взяли участь не лише літні люди, хоча саме вони склали основу електорату ДНР.

До кінця квітня у Путіна (а рішення у РФ приймає саме він) остаточної думки не було. Багато в чому його рішення (виходячи з глобальної політичної мети) носили і носять імпульсивний характер. Йшло коливання: або окупація і анексія за зразком Криму, або самопроголошена республіка, що де факто знаходиться під контролем Росії. Подальший розвиток подій засвідчив, що друга точка зору перемогла. Вирішувалася тактична мета збереження стабільної нестабільності в Україні. З проросійського боку зібралось безліч різношерстих сил, які можуть мати зв'язки з російською

розвідкою, люди, що представляють місцевий бізнес і кримінальні інтереси, й ідеологічно вмотивовані місцеві, що щиро вірять у свої ідеї. Ми отримали ситуацію, коли різні польові командири починають боротися проти всіх і за свої інтереси, а не заради якої-небудь мети [7].

Переконати більшість тих, хто зайняв проросійську позицію, вже неможливо. Ці люди перебувають у стані зміненої свідомості й агресивно захищають свою картину світу від будь-яких спроб втручання. «Картинка» ж створена російськими каналами, місцевою пресою і Партією регіонів, яка давно працювала над укоріненням стереотипів «без Росії ми помремо», «загниваюча Європа», «Донбас годує Україну» і подібних. Найчастіше агресивно налаштована частина населення оперує псевдофактами, які неможливо заперечити, оскільки вони недоказові. Професійні психіатри кваліфікують таку поведінку як масову психопатологію.

Від початку кризи на Сході України почалися розмови про те, мовляв, нехай котиться цей проблемний Донбас до всіх чортів у свою Росію. На кону стоїть не просто доля Донбасу, а державність України як така. Якщо зараз Путін «проковтне» Донбас, на цьому він не зупиниться. Правда, щоб підвести історичну базу під ці захоплення, доведеться повністю переписати підручники історії... Це до речі, обумовило появу міфу про «Новоросію».

Отже, ситуація на Донеччині неоднозначна. Такі настрої тут завжди існували, але вони були приховані завдяки досить жорсткій, цілеспрямованій політиці місцевої влади. Втім, щоб організувати сепаратистські виступи, необхідно було до цього ретельно готуватися. Тим більше, що політичного сепаратизму на всьому південному сході України, за винятком Криму, не спостерігалось до першого березня, до початку реалізації великої геополітичної гри В.Путіна під назвою «Русская весна».

На наш погляд, у нього є два основні мотиви. Глобальний мотив – сприйняття себе як своєрідного месії, який відновлює колишню імперію, в тому числі територіально. Без України це несерйозно. Можна відмовитися від Балтії. Можна навіть відмовитися

від Центральної Азії. Але без України імперії бути не може. Про це ще в середині 1990-х рр. писав З.Бжезинський.

Глобальне розуміння своєї місії полягає також у тому, щоб показати своєму противнику, Заходу, що Росія може з ним не рахуватися. Мета третього терміну В.Путіна – це реінтеграція імперії. На це накладаються особисті комплекси і образи Путіна.

Протягом пострадянського періоду Росія намагалася визначитися, чим їй слід бути: імперською силою, яку всі бояться, або країною, яка передусім турбується про добробут громадян. Президент В.Путін, здається, вирішив це питання на користь амбітної політики експансії. Процвітання – це добре, але до певного часу, адже воно народжує людей, які незалежно мислять і які можуть шляхом голосування скинути свого правителя. Масштабні плани на міжнародній арені здавалися безпечнішими, принаймні для російської влади. Але втекти від економічних проблем не вдається. Російська громадськість «купилася» на пропаганду про Крим як про безкоштовний подарунок, але це більше схоже на шопінг у магазині без цінників. Розчарування чекає на виході, адже магазини, які не показують ціни, зазвичай дуже дорогі [8].

Неприхована брехня – основний метод російської влади. В Донецьку фактично не було політичного сепаратизму, і події останніх місяців були б неможливі без російського втручання. Поведінка президента Путіна направлена на руйнування системи міжнародного права, на відродження імперської Росії як загрози для всього світу.

Консолідований західний світ (ЄС, НАТО, США, Японія, Австралія, Бразилія, Південна Корея та ін.) повинен усвідомити, що Україна потребує реального захисту, а також те, що, захищаючи Україну, ці країни захищають себе. Фактично Україна є ареною боротьби цивілізованого світу з сучасною Імперією Зла. Необхідні рішучі заходи. Традиційні санкції не спрацьовують. Росія у своїй імперській гарячці готова терпіти економічні витрати, бо розуміє лише мову сили.

Список використаних джерел

1. Грицак Я. Знову про можливий розкол України. Критика / Я. Грицак [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://krytyka.com/ua/articles/znovu-pro-mozhlyvyu-rozkol-ukrayi>.
2. Почти 66 % жителей Донецка хотят жить в единой Украине – соцопрос [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ostro.org/general/politics/news/442124/>.
3. Переживет ли Донбасс пресинг России // Панорама. – 2014. – 24 апреля.
4. Донецька обласна рада. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sovet.donbass.com/index.php?lang=ru&sec=01&iface>.
5. Официальный сайт городского головы и городского совета г. Донецка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lukyanchenko.donetsk.ua/>.
6. Веб-ресурс «Твоя правда» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tvoypravda.com>.
7. Workers fear for the future in Ukraine's industrial east. Сайт газети «Гардіан» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.theguardian.com/world/2014/mar/26/ukraine-workers-fear-future-heavily-industrialised-east>.
8. New York Times [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nytimes.com/pages/world/>.

В статье рассмотрены истоки и начало украинско-российского конфликта на востоке Украины в 2014 г. Определены условия возникновения этого противостояния, доказана ведущая роль России как организатора и основного исполнителя войны против Украины. Указано на недостаточную роль Запада в противостоянии российской агрессии.

Ключевые слова: геополитические истоки, восток Украины, Донецкая область, российская агрессия, украинско-российская война, «Донецкая народная республика».

The article analyses the sources and the beginning of the Ukraine-Russia conflict in eastern Ukraine in 2014. It determines the conditions of resolving this conflict, proves the leading part of Russia as the organizer and main performer of the war against Ukraine. It indicates the insufficient role of the West in confronting Russian aggression.

Keywords: geopolitical sources, eastern Ukraine, Donetsk region, Russian aggression, Ukraine-Russia war, “Donetsk People’s Republic”.